

Datum
11 november 2004

Ons kenmerk
BPR2004/U79957

Onderdeel
DGKB/BPR

Inlichtingen
mw mr M. Gonzalez
T 070 361 3121
F

Uw kenmerk

Blad
1 van 4

Aantal bijlagen
3

Bezoekadres
Lange Vijverberg 11
2513 AC Den Haag

Postadres
Postbus 10451
2501 HL Den Haag

Internetadres
www.bprbzk.nl

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten Generaal
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Onderwerp
Project Kiezen op Afstand KOA)

Inleiding

Met deze brief rapporteer ik over de voortgang van het project Kiezen op Afstand (KOA). Bij de verkiezing van de leden van het Europees Parlement in juni 2004. zijn in het kader van dit project twee experimenten gehouden. In vier gemeenten (Assen, Deventer, Heerlen en Nieuwegein) is geëxperimenteerd met het stemmen in een stemlokaal van eigen keuze. De kiesgerechtigden die vanuit het buitenland konden stemmen voor de verkiezing hebben, bij wijze van experiment, ook kunnen stemmen per internet en telefoon. De twee experimenten zijn inmiddels geëvalueerd. In deze rapportage treft u de uitkomsten daarvan aan.

De voortgangsrapportage kent drie bijlagen, te weten:

- Het evaluatierapport van het experiment stemmen in een willekeurig stemlokaal (bijlage 1);
- Het evaluatierapport van het experiment internet- en telefoonstemmen voor de kiezers in het buitenland (bijlage 2);
- De periodieke rapportage over de ontwikkelingen in het buitenland (bijlage 3).

Experiment stemmen in een willekeurig stemlokaal bij de verkiezing van de leden van het Europees Parlement

Op 5 september 2003 heb ik uit de 40 gemeenten die zich hadden aangemeld vier gemeenten, zijnde Assen, Deventer, Heerlen en Nieuwegein, uitgekozen om bij de verkiezing van de leden van het Europees Parlement te experimenteren met het stemmen in een stemlokaal van eigen keuze binnen de eigen gemeente.

In overleg met medewerkers van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) hebben de vier gemeenten het experiment voorbereid en uitgevoerd. Na de verkiezing hebben de gemeenten, ieder afzonderlijk, het experiment geëvalueerd.

Datum
12 november 2004

Ons kenmerk
BPR2004/U79957

Onderdeel
DGKB/BPR

Blad
2 van 4

Het ministerie van BZK heeft aan de hand van de gemeentelijke (deel)evaluaties een overall evaluatie opgesteld. De evaluatie van het ministerie van BZK is begeleid door een commissie bestaande uit de burgemeester van de gemeente Noordwijkerhout (voorzitter), het hoofd Publiekszaken van de gemeente Zoetermeer en de projectleider Verkiezingen van de gemeente Utrecht. Zowel de overall evaluatie als de deevaluaties van de gemeenten treft u, als bijlage 1, bij deze rapportage aan.

Tot mijn genoegen blijkt uit de evaluatie dat het experiment in de gemeenten succesvol is verlopen. De tevredenheid bij de gemeenten, de stembureauleden en -niet in de laatste plaats- de kiezers is groot. De kiezers in de vier gemeenten oordelen overwegend positief over de mogelijkheid om te kunnen stemmen in een stemlokaal van eigen keuze. De kiezers zijn van mening dat het stemmen hierdoor toegankelijker is geworden. Het nadeel dat zonder stempas niet gestemd kan worden weegt volgens de kiezers wel op tegen het gemak van de keuzevrijheid. De leden van de stembureaus hebben hun taak zonder problemen kunnen uitoefenen. Zonder dat de gemeenten daar grote inspanningen voor hebben moeten doen zijn de stembureauleden naar behoren geïnformeerd over veranderingen die het experiment met zich meebracht. De ontwikkeling van de stempas en het opzetten van het register van ingetrokken stempassen (RIS) is in alle vier de experimenterende gemeenten naar tevredenheid verlopen.

Assen, Deventer, Heerlen en Nieuwegein hebben, voorafgaand aan het houden van het experiment, van het ministerie van BZK een financiële bijdrage ontvangen ter compensatie van de eventuele meerkosten van het experiment. De meerkosten zijn echter aanzienlijk lager uitgevallen dan door het ministerie van BZK was voorzien. In het evaluatierapport (bijlage 1) zijn de meerkosten per gemeente gedetailleerd weergegeven.

Conform de aanbevelingen in het evaluatierapport ben ik van mening dat het experimenteren met het stemmen in een willekeurig stemlokaal voortgezet moet worden. Daarom heb ik het verzoek van de gemeenten Deventer en Bathmen gehonoreerd om bij de herindelingsverkiezing (op 17 november 2004) te experimenteren met het stemmen in een willekeurig stemlokaal.

De daarop volgende experimenten zullen plaatsvinden in 2006 bij de verkiezingen voor de Gemeenteraden. Ik ben voornemens bij die gelegenheid enkele tientallen gemeenten een experiment te laten houden. Voor deze experimenten wil ik, anders¹ dan bij de verkiezing van de leden van het Europees Parlement in 2004 alle gemeenten in aanmerking laten komen.

¹ Bij die verkiezing zijn alleen gemeenten in aanmerking gekomen met meer dan 30.000 en minder dan 100.000 inwoners.

Datum
12 november 2004

Ons kenmerk
BPR2004/U79957

Onderdeel
DGKB/BPR

Blad
3 van 4

De experimenten in 2006 zullen, conform de Experimentenwet Kiezen op Afstand geëvalueerd worden. Naar aanleiding van de uitkomsten daarvan zal ik overwegen of het stemmen in een willekeurig stemlokaal binnen de eigen gemeente landelijk kan worden ingevoerd.

In de voortgangsrapportage van 8 oktober 2003² heb ik aangegeven dat het stemmen in een willekeurig stemlokaal van eigen keuze buiten de eigen gemeente niet mogelijk is met de stemmachines die thans in de Nederlandse gemeenten worden gebruikt. Het ministerie van BZK heeft dit jaar een marktconsultatie uitgevoerd om na te gaan of er in de (internationale) markt stemapparaten worden aangeboden die wel over de benodigde functionaliteiten beschikken. De marktconsultatie is gezonden aan 17 bedrijven. Daarvan hebben 9 geantwoord. De antwoorden zijn inmiddels bestudeerd. Thans wordt bezien of het mogelijk is met enkele bedrijven een vervolg te geven aan de marktconsultatie. Dit met het doel het functioneren van de stemapparaten te kunnen beproeven.

Experiment internet- en telefoonstemmen voor de kiezers in het buitenland

Bij de verkiezing van de leden van het Europees Parlement hebben de kiezers die vanuit het buitenland voor deze verkiezing een stem konden uitbrengen dat ook kunnen doen per internet en telefoon. Dit experiment is uitgevoerd door het ministerie van BZK. De gemeente Den Haag, die op grond van de Kieswet verantwoordelijk is voor de registratie van de kiezers in het buitenland, heeft op uiterst constructieve wijze daaraan meegewerkt.

Het experiment met het stemmen per internet en telefoon is door het ministerie van BZK geëvalueerd. De evaluatie is begeleid door een commissie bestaande uit de burgemeester van Nieuwegein (voorzitter), de directeur van het Instituut voor Publiek en Politiek en de decaan van de faculteit Bedrijfskunde van de Rijksuniversiteit Groningen.

Om na te gaan hoe de kiezers oordelen over het stemmen per internet en telefoon is, als onderdeel van de evaluatie, door het bureau Research voor Beleid³ een enquête onder de kiezers in het buitenland gehouden. De uitkomsten van deze enquête treft u aan in het als bijlage 2 bij deze rapportage gevoegde evaluatierapport.

De belangrijkste uitkomst van de evaluatie is naar mijn mening dat zeer veel kiezers in het buitenland vinden dat met name het stemmen per internet een toegevoegde waarde heeft en het stemmen toegankelijker maakt. Deze kiezers willen ook in de toekomst de mogelijkheid hebben via het internet te stemmen.

² TK 1003-2004, 29 200 VII, nr 28

³ in opdracht van het ministerie van BZK

Datum
12 november 2004

Ons kenmerk
BPR2004/U79957

Onderdeel
DGKB/BPR

Blad
4 van 4

Opvallend is dat de kiezers ook verwachten dat de stembescheiden per internet aangeboden worden. De evaluatie heeft verder aan het licht gebracht dat de kiezers in het buitenland vragen om ook de registratieprocedure te vergemakkelijken, bijvoorbeeld door het digitaliseren daarvan.

Gelet op de uitkomsten van de evaluatie van het experiment internet- en telefoonstemmen wil ik nagaan of het mogelijk is de registratieprocedure en de verzending van de stembescheiden te digitaliseren. Dat onderzoek wil ik uitvoeren in nauwe samenwerking met de gemeente Den Haag.

Parallel hieraan wil ik, met in achtneming van de aanbevelingen die in het evaluatierapport zijn gedaan, nagaan welke verbeteringen er mogelijk zijn in de voorzieningen voor het stemmen per internet en telefoon. Aan de hand van de uitkomsten van deze onderzoeken zal ik, uiterlijk in het najaar van 2005, beslissen of bij de verkiezing van de Tweede Kamer in 2007 een nieuw experiment wordt gehouden voor de kiezers in het buitenland.

Internationale ontwikkelingen met elektronisch stemmen op afstand

Op 30 september 2004 heeft het Comité van ministers van de Raad van Europa een aanbeveling⁴ inzake Internetstemmen en stemmen met elektronische stemmachines vastgesteld. Medewerkers van het ministerie van BZK hebben actief meegewerkt aan de ontwikkeling van deze aanbeveling. U treft de tekst van de aanbeveling en een schets van andere relevante internationale ontwikkelingen aan in de als bijlage 3 bijgevoegde rapportage.

DE MINISTER VOOR BESTUURLIJKE VERNIEUWING EN
KONINKRIJKSRELATIES

Th.C de Graaf

---

⁴ Recommendation on legal, operational and technical standards for e-enabled voting

